

B'est àpidu unu tempus in cale sa Sardigna fiat unu de is polos metallùrgicos printzipales de Europa. Mìgias de minadores s'inoltraiant in is viscere de sa terra pro bogare sùrfuru, ràmene, prumu, zingu, prata. Is minerales, carrigados subra de grandu naes, fiant posca esportados in totu su mundu. De cuddos tempos abarrant imponentes vestigia, istruturas chi sunt abarradas sèmenes abbandonades pro de deghe annus e chi oe sunt in parte visitabili gràtzias a un'importante òpera de regeneratzione. Sunt testimonias de un'istòria colletiva in larga parte remòvida, de mùngias e de suore, de isfrutamentu de is pessones e de is risursas de su sottosuolo.

Sa grandu parte de is giassos s'agatat in su Surcis-Iglesiente, in sa parte sud-otzidentale de s'ìsula. Est in sa mina de Rosas, a curtzu a su paisu de Narcau, chi su biàgiu podet tènnere cumintzu.

Nch'arribbare ecuivalet a fàghere unu tufu in su passadu: in manera perfeta cunservadu, s'ex bidditzolu paret su set de unu film western. Nàschidu a inghìriu in sa mina a sa metade de s'otighentos, acasagiaiat 750 minadores cun is famìlias issoro. B'aiat un'ufitziu postale, unu tzentru diretzionale, su spaccio alimentare, s'iscola elementare pro is figios de is operajos (de is mèdias fiant impreados in mina). Oe is domos de is minadores sunt istadas cunvertidas in allògios pro turistas e visitadores, su tzentru diretzionale in unu ristorante, sa fucina de su frau est unu tzilleri.

In s'Ecomuseo minas de Rosas si ripercorre s'istòria de sa mina, cumintzada in manera ufiziale in su 1851 cun sa firma de sa cuntzessione a banda de Vittorio Emanuele II, re de Sardigna e de Tzipru. Si bident is trastos impreados pro sa bogadura, is minerales, is intervistas video in cales is ex minadores contant comente a s'acumpriat su tostu traballu de iscavu. Subra su museu b'est sa laveria, su logu ue su materiale bogadu fiat sabunadu pro purificare is minerales. Is machinàrios sunt in manera perfeta cunservados, is grandu mulinos a isferas podent èssere atzionados, in un'ammajadora curnisa multimediale chi chircat de torrare a creare s'ambiente de traballu de s'època.

Ma su biàgiu non finit inoghe. A pagos chilòmetros de Rosas s'agatat sa mina de Monteponi, una de is prus antigas e produtivas de s'ìsula. Inoghe si bogaiat mescamente prumu e zingu, ma fintzas prata e oro. Sa mina fiat istada ativa dae su 1848 a su 1991 e impreaiat unos 2000 operajos.

Su bidditzolu mineràriu de Monteponi est una tapa obrigada pro chi cheret iscobèrrere s'istòria e sa cultura de is minas sardas. Inoghe faghet a bisitare sa galleria Villamarina, una de is prus antigas e ammajadoras de su territòriu, chi s'isnodat pro 80 chilòmetros suta de su monte. Sa galleria tenet duas intradas, un'a curtzu a su putzu Vittorio, dedicadu a su re de Itàlia, e s'àteru a

curtzu a su putzu Sella, chi pigat su nùmene de su polìticu e iscientziadu Quintino Sella.

Quintino Sella fiat istadu unu de is primos a s'interessare a is cunditziones de vida e de traballu de is operajos de is minas, e a avalorare is risursas naturales de sa Sardigna. In su 1869, aiat cursadu a pees e a caddu is giassos estrativos printzipales de s'ìsula, e nd'aiat iscritu una dettagliata relatzione chi aiat tentu grandu risonàntzia. Su biàgiu suo est istadu ripercorso de su caminu de Santa Barbara, un'itinerario de 500 chilòmetros chi movet de Igrèsias e tocat is logos sìmbulu de sa cultura minerària sarda.

Su biàgiu a s'iscoberta de is antigas minas de sa Sardigna est un'esperientzia ùnica e dèchida chi permetet de connòschere una parte de s'istòria e de sa cultura de s'ìsula a s'ispissu discuidada o ismentigada. Est fintzas unu modu pro rèndere donu a cuddos òmines chi ant sacrificadu sa vida issoro e sa salute issoro pro bogare is richesas de su sottosuolo, contribuende a s'isvilupu econòmicu e sotziale de su territòriu.

Sighende cara a nord, longu sa costa frastagliata e panoràmica, s'adobiant àteros bidditzolos abbandonados chi testimòniant su passadu industriale de sa zona. Nebida, cun sa sua laveria Lamarmora in ruina ma dèchida, chi s'incrarat subra de su mare dae ue moviant is naes càrrigas de minerale. Masua, cun su suo Porto Flavia, un'istrutura ùnica a su mundu, chi permitiat de carrigare su minerale deretu de is gallerias fossadas in sa roca a is naes atracadas suta de sa scogliera.

Custos logos sunt oe meta de turistas e apassionados de istòria, natura e ventura, chi podent ammirare is paisàgios chi segat s'àlidu e is testimonias de un'època chi at signadu a fundu s'identidade de sa Sardigna.

S'istòria minerària de sa Sardigna est rica de faschent e de dramma, e una de is tapas prus significativas pro la connòschere est Carbònia, sa tzitade cherta dae Mussolini in su 1937 pro isfrutare is immensas risursas de carbone de sa zona. Carbònia fiat istada una tzitade modelu pro s'època fascista, cun abitatzione de cunfortu e modernas pro is mineris e is famìlias issoro, ma fintzas una tzitade de isfrutamentu e de tribulia, ue is operajos fiant custringtos a traballare in cunditziones tostas e perigulosas, suta de sa minetza de su litzentziamentu o de sa repressione.

Su museu de su carbone, situadu in s'ex mina de Serbàriu, contat custa istòria a traessu de testimonias, documentos, ogetos e ricostrutzione. Su museu s'isnodat longu su percursu chi is minadores deviant acumprire cada die, de sa lampisteria a sa galleria suterrànea, colende pro su putzu Santa Barbara e

la salit màchinas. Longu su caminu fagherent a lèghere is paràulas de Mussolini chi esaltaiant su traballu tostù e mudu de is minadores, ma fintzas is paràulas de is minadores matessi chi denuntziaiant is ingiustitzias e is violèntzias subidas: “Cussos chi deo prefèrgio sunt is chi traballant tostù, sicu, sodo, in ubbidientzia e, in manera possìbile, in mudimene”

I museu de su carbone est unu logu de memòria e de riflessione, chi nche faghet cumprèndere cantu siat istadu importante su contributu de is minadores a s'istòria econòmica e sotziale de sa Sardigna, ma fintzas cantu siat istadu artu su prètziu pagadu in tèrmines de toronìllu umanos e de salute. Una bìsita a su museu de su carbone est un'esperientzia chi non s'ismèntigat a discansu.

Una de is realidades mineràrias prus interessantes est sa Mina de Montevecchio, situada in su comunu de Gùspini, in sa provìntzia de su Mèdiu Campidanu; s'istòria sua est ligada a sa presèntzia de ricos giatzimentos de prumu e zingu chi fiant istadus isfrutados finas dae su sèculu XVIII. Sa mina aiat cròmpidu su cùcuru produtivu suo intre sa fine de s'Otighentos e is cumintzos de su Noighentos, cando fiat devènnidu una de is prus importantes de Europa, cun in prus de 6000 operajos impiegados.

Sa mina est costituita dae duos grandu setores: su de Potente e su de Levante, separados dae una zona montagnina. In su settore de Ponente s'agatant is istruturas prus antigas e monumentales, comente a su Palatzu de sa Direzione, costruidu in su 1870 in istile neoclàssicu, chi acasagiaiāt is ufitzios e sa residèntzia de su direttore, e sa Crèsia de Santa Barbara, fraigada in su 1871 in istile neogòticu, chi fiat sa capella de sa mina. Inoghe s'agatant fintzas is betzos camerones, destinados a is minadores sena famiglia, torrant a artziare imbetzes a sa fase de su Otighentos de s'insediamentu cun ambientes dispostos a ischierat. Mèritant unu tzinnu fintzas is poderose istruturas presas a sa faina estrativa de su settore de Levante, insertadas in unu paisàgiu ammajadore e in manera notèvole trasformadu dae s'òmine cun is cùmulos de istèriles chi signant s'ambiente in modu ladinu: inoghe sunt visìbiles acanta a is laverie e a is impiantios de servìtziu is casteddos de su Otighentos de su Pozzo San Giuanne in su cantiere de Piccalinna e de su Pozzo Sant'Antonio, chi presentant formas neo-medievals, e su casteddu in tzimentu armadu de su Pozzo Sartori.

A cada putzu currispondet sa parte residentziale chi comprendet is simpres camerones a ischierat a unu solu pranu, cumpletados cadaunu de una tziminera, abbandados a is operajos bajaranos, e is bidditzolos pro is famìlias costruidos in tempos diversos e oe abbandados.

Sa mina faghet parte de su Parcu Geominerario, Istòricu e Ambientale de sa Sardigna.

Su Parcu oferit sa possibilidade de bisitare sa mina a traessu de percursos ghiados chi acrarint is diversas fases de sa traballadura de su minerale, de is gallerias suterràneas a is laverie, de is casteddos a is bidditzolos. Si podet fintzas ammirare sa rica flora e fàuna chi s'est isvilupada subra de su territòriu gràtzias a sa reconversione ambientale. Sa mina de Montevecchio est unu logu de grandu interessu istòricu, culturale e naturalisticu chi testimòniat sa vida e su traballu de is minadores sardos.

Ite meravìllia sa Sardigna! Non petzi pro is marinas suas e su mare suo, ma fintzas pro s'istòria minerària sua. Ischis chi podes bisitare is betzas minas, ue is minadores sardos traballaiant in manera tosta? Est un'esperientzia ùnica, chi t'at a fàghere iscobèrrere unu chirru cuadu de s'ìsula. Non perdais s'occasione de connòschere custu tesoro culturale!

Sa Cantina Sotziale de Terraba est istada sa prus antiga e importante azienda de su territòriu.

Fundada dae su Cavaliere Severino Lai e de àteros bintunu sòtzios, su 12 Nadale de su 1948, est una de is cantinas istòricas prus importantes de sa Sardigna, sa de tres pro fundatzione in s'ìsula a pustis de sa de Pauli e Quartu. S'obietivu de is sòtzios fundadores fiat su de fàghere assotziare totus is viticoltori de sa zona pro costruire un'istabilimentu capatzu de accollire, trasformare e cummertzializare su produktu de su settore.

Is annus '70 fiant istadus su perìodu de màssimu lugore, cando sa Cantina fiat devènnida unu de is istabilimentos prus a s'avanguàrdia de Europa e aiat balangiadu subra de su mercadu unu tzertu prestìgiu, dèvidu mescamente a sa bonidade de is produtos chi oferiat. In cudda època, grandu parte de sa produtzione de s'ua fiat esportada in Frantza, pro èssere impreada comente a binu de trincu

In su 1976 su binu ruju de Terrarba fiat istadu reconnotu DOC, cun decretu de su Presidente de sa Repùblica, a amparu de sa calidade sua e de s'orìgine de su binu prodùidu dae sa cantina. Intre is produtzionees ammentamus fintzas su binu "Nuragus" de Casteddu DOC, introduidu in su 1998.

Sa Cantina Sotziale aiat acabadu is fainas suas in su 1995, a pustis de annus de flòrida produtzione.

Sa foto est estrapolata de un'artìculu de su "Terrarba Eris & Oe".